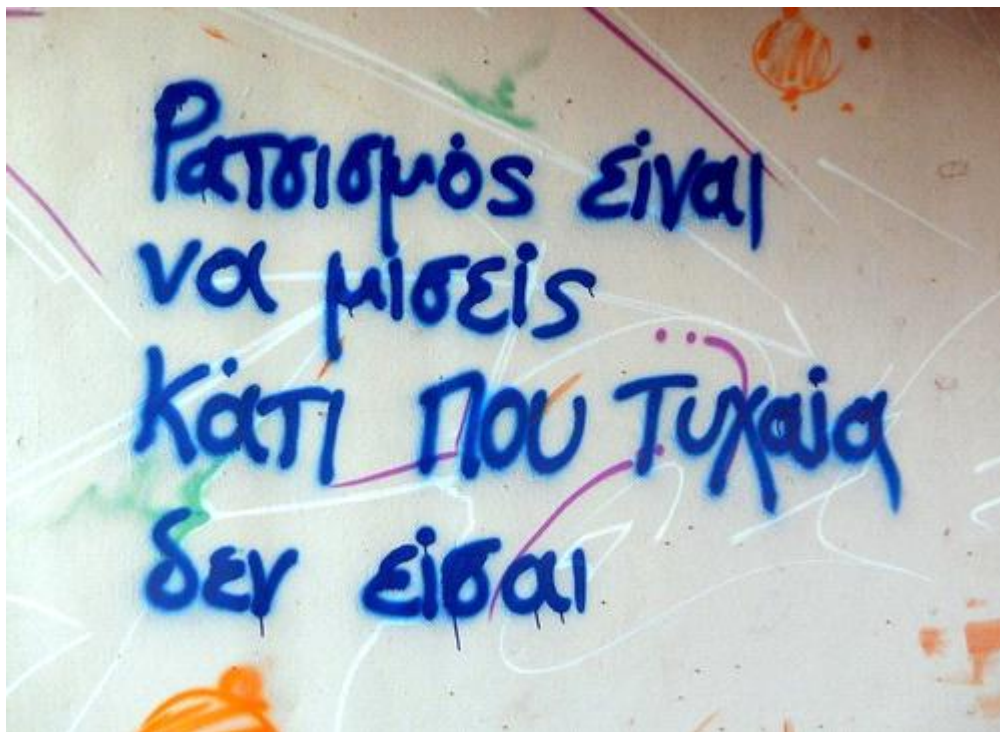

ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ

Ο ρατσισμός διέθετε αντικείμενο δραστηριοποίησης διαχρονικά μέχρι σήμερα, γι' αυτό και παραμένει πάντα επίκαιρος. Εκδηλώνεται ανοιχτά κατά των μεταναστών, προσφύγων, μουσουλμάνων ομοφυλόφιλων, ατόμων με ειδικές ανάγκες. Συχνά, παραμένει μη ορατός και δρα βαθιά μέσα στην κοινωνία και στα άτομα, μέσα από την αδιάλειπτη αναπαραγωγή του. Αποτελεί δε μείζον κοινωνικό ζήτημα, ενώ αναδύονται πολλαπλά ερωτήματα που σχετίζονται με την κατασκευή της έννοιας αλλά και με τη σημερινή θεωρία σχετικά με τον ρατσισμό, τις θεωρητικές συνιστώσες που έχουν ενσωματωθεί στην κατασκευή του ακόμα και τον χαρακτηρισμό που του αποδίδει σήμερα η πολιτική και η κοινωνία. Γεγονός είναι ότι ο ρατσισμός ασκεί ποικιλότροπη επιρροή σε όλους. Η επιστήμη έχει αναπτύξει αρκετούς και διάφορους ορισμούς για τον ρατσισμό (Kongidou, Tressou & Tsiakalos 1994). Αυτοί διαφοροποιούνται ανάλογα με την εστίαση του πεδίου εφαρμογής, την ερμηνεία και την ισχύ. Επίσης, η αποδοχή και η απόρριψη του ρατσισμού είναι δυνατό να εξαρτάται από ζητήματα δεοντολογίας ή ακόμα και πολιτικών προτιμήσεων. Ο ορισμός του ρατσισμού μπορεί να είναι

ΕΚΤΕ-

νής και αναλυτικός σε τέτοιο βαθμό, έτσι ώστε να πρόκειται για ειδίκευση, ή αντίθετα να είναι σύντομος και περιορισμένος. Ακόμα, υπάρχει το ενδεχόμενο να διέρχεται τον κλασικό ρατσισμό. Τέλος, ο ρατσισμός μπορεί να ορίζεται, έτσι ώστε να τίθεται υπό πλήρη αμφισβήτηση.

Ο ρατσισμός βασίζεται σε μια συγκεκριμένη αντίληψη για τη «φυλή». Αυτήν την ορίζει ως μια ομάδα ανθρώπων με κοινή, γενετική κληρονομικότητα, την οποία καθορίζουν εξωτερικά (μορφο-σωματικά) και εσωτερικά (ψυχικά) χαρακτηριστικά, που, όμως, αντικρούονται από τις έρευνες των φυσικών επιστημών (Guillaumin, 1992). Συνεπώς, δεν υπάρχουν «φυλές» σύμφωνα με τα βιολογικά δεδομένα, αλλά κατασκευάζονται από τις ρατσιστικές αντιλήψεις κατά τις κοινωνικές πρακτικές (Hall, 1989).

Ο όρος «ρατσισμός» ή «ρατσιστικές στάσεις» χρησιμοποιείται, όταν προβάλλονται υποτιθέμενες ή υπάρχουσες, φυσικές, ανθρώπινες διαφορές (για παράδειγμα, το χρώμα του δέρματος) σε συνδυασμό με αμετάβλητες, εμφανιζόμενες, φυσικές ιδιότητες με αρνητικό πρόσημο για κάποιους (π.χ. οι «άλλοι»), οι οποίες δεοντολογικά υπάρχουν «από τη φύση», σύμφωνα με ορισμένα πορίσματα της βιολογίας.

Επιπρό-

σθετα, η ψυχολογική και η σωματική βία, οι καθημερινές πρακτικές διάκρισης και οι κοινωνικές αδικίες,

όλες οι μορφές δομικής βίας δηλαδή, συμβάλλουν στη νομιμοποίηση του όρου.

Παράλληλα, σύμφωνα με την Essed, ως «ρατσισμός» ορίζεται η παραδοχή της κατωτερότητας μιας

συγκεκριμένης «φυλετικής» ομάδας και η χρήση αυτού του αξιώματος, με σκοπό την προπαγάνδα και την

υποστήριξη της άνισης συμπεριφοράς απέναντί της (Essed, 1990). Ο Goldberg υπογραμμίζει τις διαφορές

που υπάρχουν μεταξύ των ανθρώπων, καθώς και τις ηθικές επιλογές της κυριαρχίας και της υποταγής, ως

συνθετικά στοιχεία της πράξης του ρατσισμού (Goldberg, 1993). Ο Bonilla-Silva περιγράφει τον ρατσισμό

ως κοινωνικό σύστημα που εμπεριέχει «εθνο-φυλετικές» κατηγορίες και ένα είδος ιεράρχησης, που παράγει

ανισότητες στις ζωές αυτών των ομάδων (Bonilla-Silva, 1997). Οι ερευνητές του ρατσισμού στην Αυστρα-

λία χαρακτηρίζουν τον ρατσισμό ως την ιδεολογία της κατωτερότητας, η οποία υποτιμά τους άλλους και

δικαιολογεί την ανισότητα (Berman & Paradies, 2008· Pettman, 1986). Μια άλλη προσέγγιση σχετικά με

τον ρατσισμό προέρχεται από τους Ballibar και Wallerstein, οι οποίοι αναφέρουν ότι «ο ρατσισμός είναι μια

κοινωνική σχέση (1991).

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι υπάρχουν αρκετοί ορισμοί του ρατσισμού, όσοι, δηλαδή, και οι συγγραφείς που ασχολήθηκαν και συνεχίζουν να ασχολούνται με αυτόν. Επιπλέον, οι διάφοροι ορισμοί οριοθετούνται συχνά αρκετά έντονα ο ένας με τον άλλο και όχι σπάνια με ηθική αξίωση. Αυτή η έντονη, οριοθετημένη περιγραφή του ρατσισμού θεωρείται από πολλούς συγγραφείς απαραίτητη προϋπόθεση, προκειμένου να είναι σε θέση να μελετήσουν τον ρατσισμό. Εκ τούτου προκύπτουν ορισμοί, που μερικές φορές μοιάζουν ο ένας με τον άλλον στις αποχρώσεις τους. Ουσιαστικά αυτοί περιέχουν το δεδομένο ότι οι άνθρωποι ταξινομούν άλλους ανθρώπους με το πρόσχημα της κατωτερότητας για διάφορους λόγους. Στην

εκάστοτε οριοθέτηση δεν πρόκειται να κατηγορηθούν οι συγγραφείς, ως επί το πλείστον, για έλλειψη τεκ-

μηρίωσης ή κακή παρουσίαση των σχέσεων, αλλά για ποια από τα φαινόμενα που περιγράφουν θεωρούνται

ρατσιστικά και ποια όχι. Η χρήση της στενής έννοιας του ρατσισμού φαίνεται να είναι η πλέον κατάλληλη

για την ανάλυσή του (Wiegel, 1995).

Πού τοποθετείται, όμως, η εκάστοτε ένταση της απόρριψης πολύ παρόμοιων επισημάνσεων; Αυτή δεν μπορεί να βρίσκεται στο επίπεδο της συμβολικής ασάφειας, αλλά φαίνεται να είναι στο επίπεδο μιας ηθικής αξιολόγησης. Κατά τη διάρκεια αντιπαραθέσεων σχετικά με τον ρατσισμό, διαπιστώθηκε ότι συχνή πρόθεση

πολλών εξ αυτών ήταν να πείσουν για την ορθότητα των πολιτικών τους στάσεων (Cohen, 1994). Συγχρόνως, χρησιμοποιείται έμμεση υπαγωγή στην αντίληψη πως όποιος δεν συμφωνεί με την εκάστοτε άποψη είναι ο ίδιος ρατσιστής. Έτσι, ο τελευταίος εξαναγκάζεται να δώσει τη συγκατάθεσή του για τη συγκεκρι-

μένη άποψη. Αυτή η αθέμιτη χρήση των ηθικών κατηγοριών για την εξήγηση του ρατσισμού οδηγεί στον κίνδυνο ότι δομές του ρατσιστικού λόγου αναπαράγονται στην θεωρητικοποίηση του ίδιου του ρατσισμού

(Cohen, 1994). Τέτοιοι κίνδυνοι καθιστούν την προσπάθεια απο-ηθικοποίησης του ρατσισμού, ως θεωρητι-

κή κατηγορία, όσο το δυνατόν πληρέστερα κατανοητή.

Είναι, όμως, η παραπάνω διαπίστωση εφικτή; Η προβληματική που ακολουθείται στην προσέγγιση του

θέματος διασπάται σε δύο πεδία. Το πεδίο της επιστημονικής περιγραφής είναι η μια εκ των δύο προσεγγί-

σεων, η οποία χρειάζεται την απο-ηθικοποίηση, προκειμένου να γίνει αντιληπτό αυτό που συνέβη. Το άλλο

πεδίο, η επισήμανση ορισμένων φαινομένων, γεγονότων, καταστάσεων κλπ., συνιστά την «ηθική αξιολόγη-

ση», τον «ρατσισμό» (Reich, 1995). Αν αυτά τα δύο πεδία δεν διακρίνονται, ανακύπτουν προβλήματα. Τα προβλήματα που δημιουργεί η άκρως διευρυμένη και μη σαφής έννοια του ρατσισμού περιγράφονται σχεδόν από όλους τους συγγραφείς που ασχολούνται επιστημονικά με τον ρατσισμό και άλλα συναφή θέματα.

Η ασάφεια αυτή οδηγεί στο γεγονός ότι τα επίπεδα της αναγκαίας περιγραφής και ηθικής αξιολόγησης για την απο-ηθικοποίηση του ρατσισμού συγχέονται.

Παρ' όλα αυτά, ο ορισμός του ρατσισμού παραμένει διαχρονικά ένα πολύπλευρο θέμα καθώς νέοι άνθρωποι, νέες γενιές σκέφτονται, πράττουν και επιχειρηματολογούν με διαφορετικό τρόπο. Τα στοιχεία ορισμού

περιλαμβάνουν πραγματικά περιστατικά, διαδικασίες και πρακτικές δομές. Ομοίως, ανήκουν σε αυτά θεωρίες,

αντιλήψεις και ιδεολογίες. Για παράδειγμα, άτομα από την Αφρική βρίσκονται πολύ συχνά αντιμέτωπα με τον ρατσισμό εξαιτίας του χρώματος του δέρματός τους. Η σαφέστερη απόδειξη αναφορικά με την ανισότητα του χρώματος του δέρματος είναι η εξής: ένα μη-λευκό πρόσωπο (αφρικανικής, ασιατικής ή λατινοαμερικανικής προέλευσης) σε μια χώρα λευκών ανθρώπων (για παράδειγμα, στην Ελλάδα) δεν αντιμετωπίζεται πάντα φυσιολογικά, γιατί δεν θεωρείται απλά μόνο ένα άτομο. Το συνοδεύει ο χαρακτηρισμός του μετανάστη, του πρόσφυγα, της οικιακής βοηθού. Δεν είναι ποτέ μόνο ένας γείτονας αλλά ο «γείτονας από τη Νιγηρία». Δεν είναι ποτέ ένας συμμαθητής αλλά ένα «αγόρι από το Αφγανιστάν». Ίσως να απολαμβάνει την ιδιότητα του φίλου αλλά πάντα με το συμπλήρωμα «από ...», για να δηλωθεί η χώρα προέλευσής του.

Ρατσισμός είναι, επομένως, τα ασήμαντα πράγματα με τα οποία δείχνουμε σε κάποιον ότι είναι διαφορε-

τικός και έτσι κατώτερος. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα που το καταδεικνύουν: η δυσκολία να νοικιάσει

κάποιος ένα διαμέρισμα, ακόμη και αν μιλάει καλά τη γλώσσα της χώρας στην οποία βρίσκεται, ο ελεγκτής του λεωφορείου, ο οποίος είναι βέβαιος εξ αρχής ότι κάποιος ανέβηκε χωρίς εισιτήριο. Ρατσισμός είναι οι

χιλιάδες ταπεινώσεις που κάνουν τη ζωή κάποιου δύσκολη και έτσι αποτελούν διακρίσεις. Ρατσισμός είναι,

ακόμα, το άθροισμα όλων των συμπεριφορών, νόμων, κανόνων και πεπιοθήσεων που δεν θεωρούν τον δι-

αφορετικό ως ισότιμο αλλά ως κατώτερο και αξιολογούμενος έτσι βιώνει αντίστοιχη μεταχείριση. Επίσης,

διαπιστώνεται ότι ο ρατσισμός βασίζεται στην έλλειψη ισορροπίας των κοινωνικών σχέσεων εξουσίας στον οικονομικό, πολιτικό, πολιτισμικό και κοινωνικό τομέα.

Ο ρατσισμός, λοιπόν, νοείται ως συλλογισμός που εκδηλώνεται ή μπορεί να εκδηλώνεται στις πρακτικές της καθημερινής ζωής. Όμως, ο ρατσισμός δεν παρατηρείται μόνο στις καθημερινές πράξεις, αλλά αντικατοπτρίζεται, επίσης, σε πολιτικά και εκπαιδευτικά προγράμματα, σε κρατικές νομικές δομές και γενικώς στον πρακτικό ορίζοντα ενός κράτους. Αξίζει να ανασυρθούν από τη μνήμη, για παράδειγμα, όλες οι εθνι-

κές και κρατικές επιδιώξεις για «φυλετική» ομογενοποίηση στη διάρκεια της ιστορίας (Guillaumin, 1992).

Όσον αφορά τις ατομικές ενέργειες, η ρατσιστική «φυλετική» προκατάληψη, όπως γενικά η προκατά-

ληψη, περιλαμβάνει τρεις διαστάσεις (Ostermann & Nicklas, 1976): Η πρώτη είναι η γνωστική διάσταση, δηλαδή η ρατσιστική, «φυλετική» προκατάληψη, η οποία επιδρά άμεσα στον τρόπο σκέψης σχετικά με ορισμένες ομάδες ατόμων. Ακολουθεί η συναισθηματική διάσταση, που σημαίνει ότι η σκέψη με την έννοια της ρατσιστικής «φυλετικής» προκατάληψης έχει επιπτώσεις και συναισθήματα. Τέλος, υπάρχει η διάσταση της επιδίωξης μέσω της δράσης, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι η ρατσιστική «φυλετική» προκατάληψη εκδηλώνεται σε μια συγκεκριμένη δράση.

Οι διάφορες, ρατσιστικές «φυλετικές» προκαταλήψεις και συμπεριφορές, που ακολουθούν τη λογική της ρατσιστικής επιχειρηματολογίας, αποκτώνται ως γνώσεις μέσα από τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης.

Αυτή η διαδικασία μάθησης (Bourdieu, 1999) διακρίνεται σε:

1. μη συνειδητή μάθηση μέσα από τακτικές συνήθειες της σκέψης και της δράσης,
2. γνωστική μάθηση κανόνων για στάσεις και τρόπους δράσεις,
3. πρακτική μάθηση για δράσεις και δηλώσεις σύμφωνα με τον ρατσιστικό κανόνα. Θα πρέπει να αναφερθεί, επίσης, ότι οι ρατσιστικές συμπεριφορές δεν αποτελούν ποτέ ατομικό ζήτη-

μα ούτε στρέφονται μόνο σε μεμονωμένα άτομα. Ο ρατσισμός είναι κοινωνικό φαινόμενο που στρέφεται πάντα ενάντια σε μια ομάδα. Τα αντικείμενα της ρατσιστικής «φυλετικής» προκατάληψης εναλλάσσονται.

Εξετάζοντας μια ιστορική προοπτική είναι προφανές ότι διαφορετικές ομάδες μπορούν να αποτελέσουν τα θύματα της «φυλετικής» προκατάληψης ή των ρατσιστικών πρακτικών (Delacampagne, 2005). Αντίστοιχα

είναι προφανές ότι δεν πρέπει να αποδίδεται συλλήβδην ο χαρακτηρισμός «ρατσισμός» και «ρατσιστική

στάση», αλλά ο όρος πρέπει να διαφοροποιείται, ανάλογα με τις διάφορες μορφές που παρουσιάζει, καθώς

και με το περιεχόμενο και τις ομάδες στόχους που αποκτά. Ακόμα και αυτή που γίνεται αντιληπτή ως «ορα-

τή» διαφορά μεταξύ των ομάδων είναι ένα κοινωνικό κατασκεύασμα, το οποίο μπορεί να αλλάξει με την πάροδο του χρόνου (Cohen, 1994).

Ο εκάστοτε ρατσισμός μεταδίδεται εντός της ομάδας και ακολουθείται από μια ιστορία. Το άτομο εμπλέκεται, επομένως, σε μια διαγενεακή κατάσταση ρατσιστικής γνώσης και εμπειρίας, η οποία δομεί

στάσεις,

συμπεριφορές αλλά και δομικά συστήματα της σχετικής ομάδας (Terkessidis, 1998). Ο ρατσισμός συνδέε-

ται με τον σεξισμό, όσον αφορά την επιχειρηματολογία του, επειδή ο σεξισμός ορίζεται ως τρόπος σκέψης

και κοινωνική πρακτική, στην οποία οι υπάρχουσες φυσικές διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα (τα λεγόμενα

πρωτογενή χαρακτηριστικά των φύλων) συνδέονται με αμετάβλητες, εμφανιζόμενες, φυσικές ιδιότητες, η

παρουσία των οποίων επιβάλλεται στο πνεύμα της βιολογίας «από τη φύση». Τέλος παρατηρείται ότι τόσο οι

καθημερινές πρακτικές διάκρισης αλλά και οι κοινωνικές αδικίες - δηλαδή μορφές της δομικής βίας - συντε-

λούν στη «νομιμοποίηση» μεταξύ των φύλων.

Σε ατομικό επίπεδο δημιουργούνται προκαταλήψεις ρατσιστικού, καθώς και σεξιστικού είδους για όσους

διαπράττουν τις ακόλουθες ενέργειες (Memmi, 1992). Οι ρατσιστικές «φυλετικές» προκαταλήψεις καθιστούν

δυνατή την υπεράσπιση της αβεβαιότητας και του φόβου, και ικανοποιούν έτσι μια φαινομενικά ασφαλή θέση

έναντι της πολυσημίας του κόσμου. Παρέχουν μια σταθεροποίηση της ατομικής και της κοινωνικής αυτοαντί-

ληψης. Επιτρέπουν μια κοινωνικά αποδεκτή επιθετικότητα ενάντια σε άλλους και εκπληρώνουν, επομένως,

τη συνολική, σταθεροποιητική λειτουργία για το αδύναμο «εγώ», που εμφανίζεται ανήσυχο να απειλείται απέ-

ναντι στην εμπειρία του «ξένου». Στο επίπεδο των ομάδων ο ρατσισμός και ο σεξισμός παραμένει έκφραση

και αφορμή μιας «κυρίαρχης κουλτούρας» (Rommelspacher, 1995), δηλαδή έκφραση της άνισης κατανομής

των συμβολικών και υλικών πόρων. Τελικά μέσα από τις «φυλές» καθίσταται μια δομημένη σχέση μεταξύ των ομάδων, με άνιση και άδικη κατανομή της εξουσίας, ενώ είναι δυνατό να λάβει τον χαρακτηρισμό «σχήμα εγκατεστημένων-περιθωριοποιημένων» (Elias & Scotson, 1993).

Παρά τη σύγχρονη αναζωπύρωση της ρατσιστικής ιδεολογίας σε όλη την Ευρώπη, διαπιστώνεται πως στην Ελλάδα καθυστερεί η υλοποίηση μιας συζήτησης για την έννοια της «φυλής» στην επιστήμη και στην πολιτική αλλά και γενικά για τη χρήση της στην καθημερινότητα. Αντί αυτής παρατηρείται στην Ελλάδα μια πληθωριστική χρήση των εννοιών «πολιτισμός», «πολιτισμικές διαφορές», που τοποθετούνται στη δε-

καετία του 1980 και του 1990 του περασμένου αιώνα. Ακόμα, γίνεται λόγος για «αγεφύρωτες πολιτισμικές διαφορές», διότι αυτές ενυπάρχουν οιονεί «δεύτερης ανθρώπινης φύσης» σε κάθε πολιτισμό. Η λογική του ρατσισμού συνεχίζεται ως εκ τούτου στον «ρατσισμό χωρίς φυλές». Αφετηρία αυτών των αντιλήψεων είναι μια στατική, ομογενοποιημένη έννοια του πολιτισμού, που θεωρεί την «πολιτισμική επιμειξία» ως απειλή.

Η σημερινή συνέχιση του ρατσισμού - αν και σε πολιτισμική μορφή ενός ρατσισμού χωρίς φυλές - αποκτά

έντονη, αρνητική διάσταση στην καθημερινή ζωή, στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, στην πολιτική και τους θεσμούς, καθώς και στην αδιάσπαστη συνέχεια της ρατσιστικής σκέψης από τον Διαφωτισμό στον δυτικό κόσμο και σε άλλες χώρες.

Ντούλε Αλέξανδρος

2016-17

A'2